

اشاره

همواره به دنبال گمشده‌ای بودیم که بتواند چهره‌ی آموزش‌هایمان را در کلاس‌های درس تغییر دهد؛ در جست‌وجوی نقشه‌ای بودیم که ما را در مسیرهای ساده و پیچیده‌ی آموزش، به درستی هدایت کند و اطمینان بدهد که آموزش و فراورده‌های آموزشی‌مان کاملاً اثربخش‌اند. آن گمشده‌ی واقعی «طراحی آموزشی» است. در این نوشتار به دنبال معرفی طراحی آموزشی «هینینچ»، الگوی مربوط به آن و کاربری این الگو در دوره‌ی ابتدایی هستیم. امید است این تلاش در افزایش دانایی و توانایی معلمان این سرزمین مؤثر افتد.

کلیدواژه‌ها: طراحی، طراحی آموزشی، الگوهای طراحی آموزشی

تعریف طراحی آموزشی

طراحی آموزشی به معنای پیش‌بینی فعالیت‌های آموزشی برای افراد مشخص و در زمینه‌ای معین است (نوروزی و رضوی، ۱۳۹۲).

طراحی آموزشی براساس رویکرد رفتارگرایی

طراحی آموزشی براساس رویکرد رفتارگرایی نوعی فرایند نظام‌دار است. در این دیدگاه، هدف اصلی از طراحی آموزشی بهبود یادگیری است. گام اول با تحلیل وظیفه آغاز می‌شود، و آخرین گام ارزشیابی از آموخته‌های دانش‌آموزان است که معمولاً براساس معیارها و سنجه‌های از قبل تعیین‌شده انجام می‌شود.

طراحی آموزشی براساس رویکرد شناخت‌گرایی

طراحان آموزشی، براساس این دیدگاه، به جای تأکید بر رفتار بیرونی، بر فرایند ذهنی تأکید می‌کنند و از آن برای افزایش اثربخشی آموزش بهره می‌گیرند. به جای تحلیل تکلیف و موضوع که در رویکرد رفتارگرایی دنبال می‌شود، شناخت‌گرایان بر تحلیل یادگیرنده تأکید می‌کنند.

طراحی آموزشی براساس رویکرد ساختن‌گرایی

در این رویکرد، هنگام بحث از طراحی، دیگر واژه‌ی طراحی آموزشی به کار نمی‌رود، بلکه از عنوان طراحی محیط‌های یادگیری استفاده می‌شود. به اعتقاد ساختن‌گرایان، یادگیرندگان دنیای خودشان را خود می‌سازند. آن‌ها در فرایند یادگیری فعال هستند و به سبب تعامل با محیط اطراف خود، دانش مورد نظر را خود بنا می‌کنند.

الگوهای طراحی آموزشی

الگوهای طراحی آموزشی را می‌توان نوعی بازنمایی فرایند طراحی آموزشی دانست که در آن عناصر اصلی یا مراحل آموزش و روابط بین آن‌ها نشان داده شده است (نوروزی و رضوی، ۱۳۹۲)

انواع الگوهای طراحی آموزشی

از آنجا که نتایج، شرایط و روش‌های متعددی برای انتقال مفاهیم در آموزش وجود دارد، الگوهای متفاوتی نیز در زمینه‌ی طراحی آموزشی وجود دارند. به‌طور کلی، می‌توان این الگوها را به دو دسته‌ی سیستمی و غیرسیستمی (سازنده‌گرا) تقسیم کرد. برخی از الگوهای مشهور در هر طبقه، در جدول زیر آمده است.

الگوی طراحی آموزشی هینینچ و همکاران

این الگو در زمره‌ی الگوهای سیستمی قرار دارد. هینینچ، مولندا، راسل و اسمالدینو از پایه‌گذاران این الگو هستند که در حال حاضر به الگوی «شور» نیز شهرت یافته است. الگوی آن‌ها شش مرحله یا گام دارد که هر مرحله بر مرحله‌ی دیگر تأثیر می‌گذارد.

الگوی طراحی آموزشی

هینینچ

محمد رضا احمدی

الگوی طراحی سیستمی	الگوهای طراحی غیرسیستمی (سازنده‌گرا)
الگوی هینینچ و همکاران	الگوی چهار مؤلفه‌ای
الگوی عمومی (ADDIE)	الگوی پنج مؤلفه‌ای (E5)
الگوی گانیه و برینگز	الگوی کارآموزی شناختی
الگوی مریل	الگوی ام. ام. اس
الگوی رایگلوث	
الگوی دیک و کاری	
الگوی کمپ و همکاران	

نمونه‌ی طراحی آموزشی براساس الگوی هینیچ و همکاران - درس هنر پایه‌ی اول دبستان، موضوع فعالیت: نقاشی تلفیقی

<p>خصوصیات عمومی</p>	<p>گام اول: تحلیل یادگیرندگان وظایف طراح در این مرحله: - تعیین ویژگی‌های عمومی و کلی یادگیرندگان - تعیین ویژگی‌های اختصاصی یادگیرندگان</p>
<p>خصوصیات ویژه</p>	<p>- شناخت دانش و مهارت‌های فعلی دانش‌آموزان - تعیین سبک‌های یادگیری دانش‌آموزان - بررسی ویژگی‌های شناختی و انگیزشی</p>
<p>در کلاس من ۲۱ دانش‌آموز پسر حضور دارند. میزان تحصیلات خانواده‌های دانش‌آموزانم از دیپلم تا فوق‌لیسانس است. به لحاظ فرهنگی و مذهبی، اکثر دانش‌آموزان خانواده‌های مذهبی دارند. همه‌ی بچه‌ها با خانواده‌های خود زندگی می‌کنند. به جز دو نفر، بقیه‌ی بچه‌ها دوره‌ی پیش‌دبستانی را گذرانده‌اند و در این دوره کاملاً با فعالیت نقاشی آشنا شده‌اند، رنگ‌ها را به خوبی می‌شناسند و نسبت به این فعالیت‌ها علاقه‌ی فراوان دارند. دانش‌آموزان چپ‌دست در کلاس ۷ نفر هستند و همگی هم از لحاظ جسمانی و ذهنی در سلامت کامل به سر می‌برند.</p>	<p>دانش‌آموزان کلاس من از جنبه‌ی مراحل رشد شناختی، در دوره‌ی تجسمی عملیات عینی قرار دارند، یعنی تا حدودی به مرحله‌ی نگهداری ذهنی و بازگشت‌پذیری رسیده‌اند و این خود مرا در انجام دادن فعالیت‌های هنری در کلاس کمک خواهد کرد. اکثر بچه‌های کلاس من استدلال این‌همانی و عمل عکس دارند. این ویژگی‌ها را از طریق انجام فعالیت‌های هنری در آنان دیده‌ام. دانش‌آموزانم روش‌های متفاوتی برای یادگیری دارند. در برخی از آن‌ها سبک عاطفی کاملاً نمود دارد، چرا که تمایل زیادی به تنهایی کار کردن دارند. اما از لحاظ سبک شناختی، دانش‌آموزانی با سبک کلامی، تصویری و دست‌ورزی در کلاس وجود دارند. این باعث شده است که در تدریس با پررنگ کردن مرحله‌ی فکر کردن و پرورش ایده‌های هنری و مرحله‌ی اجرای ایده‌ی نیازهای دانش‌آموزان، نیازهای هر سه سبک یادگیری را تأمین کنم.</p>
<p>اهداف کلی</p>	<p>گام دوم: تعیین اهداف آموزشی وظایف طراح در این مرحله: تعیین هدف کلی آموزش - تدوین هدف‌های عینی آموزش - توجه به معیارهای لازم برای تدوین هدف‌های آموزشی</p>
<p>اهداف عینی (رفتاری)</p>	<p>دانش‌آموز در طی فرایند آموزش: - وسایل، ابزار و رنگ‌های مورد استفاده‌ی خود را در فعالیت هنری، در حضور معلم، به‌طور شفاهی در مدت ۳۰ ثانیه نام ببرد. - با استفاده از اشیا و وسایل موجود در مدت ۱۰ دقیقه، یک نقاشی یا کاردستی، ارائه کند. - در مدت دو دقیقه، چگونگی تشکیل ایده‌ی هنری خود را، در کنار اثرش، برای دیگران تعریف کند. - در نمایشگاه کلاسی، در مدت یک دقیقه، درباره‌ی آثار هنری دیگران، پیشنهادها را خود را بیان کند. - نسبت به شناخت محیط اطراف خود و کسب تجربه‌ی جدید هنری، از خود علاقه نشان دهد. - افکار و احساسات خود را به درستی ابراز کند. - با شادی و نشاط در فعالیت‌های تدریس شرکت کند.</p>
<p>- دانش‌آموزان با طبیعت اطراف خود، به عنوان منبع الهام آفرینش‌های هنری، آشنا شوند. - مهارت‌های حسی، حرکتی و خلاقیت در آنان پرورش یابد و تقویت شود. - به زیبایی‌ها توجه کنند و حس زیبایی‌شناسی در آن‌ها تقویت شود.</p>	<p>برای آموزش این درس می‌توانم رسانه‌های متعددی را به کار بگیرم. از فیلم مستند آموزشی در ابتدای تدریس برای تحریک دانش‌آموزان و انگیزه‌سازی برای ورود به تدریس استفاده می‌کنم. از مداد، مداد رنگی، پاستل، آبرنگ، چسب، قیچی، مقوا و بنرهای کهنه استفاده شده، برای نقاشی و کاردستی و از ضبط برای پخش موسیقی آرام هنگام فعالیت بهره می‌گیرم. از وسایل و اشیا جمع‌آوری شده از گردش‌های علمی دانش‌آموزان، برای نقاشی و کاردستی استفاده خواهم کرد. روش‌های مورد استفاده در تدریس، تلفیقی از نمایش، پرسش و پاسخ، و بحث گروهی است.</p>
<p>برای آموزش این درس می‌توانم رسانه‌های متعددی را به کار بگیرم. از فیلم مستند آموزشی در ابتدای تدریس برای تحریک دانش‌آموزان و انگیزه‌سازی برای ورود به تدریس استفاده می‌کنم. از مداد، مداد رنگی، پاستل، آبرنگ، چسب، قیچی، مقوا و بنرهای کهنه استفاده شده، برای نقاشی و کاردستی و از ضبط برای پخش موسیقی آرام هنگام فعالیت بهره می‌گیرم. از وسایل و اشیا جمع‌آوری شده از گردش‌های علمی دانش‌آموزان، برای نقاشی و کاردستی استفاده خواهم کرد. روش‌های مورد استفاده در تدریس، تلفیقی از نمایش، پرسش و پاسخ، و بحث گروهی است.</p>	<p>گام سوم: انتخاب رسانه‌ها، مواد و روش‌ها وظایف طراح در این مرحله: - تعیین رسانه‌ی مؤثر و مناسب - تعیین در دسترس بودن رسانه‌ها - انتخاب روش تدریس مناسب</p>

<p>قبل از شروع تدریس، رایانه و دستگاه ویدئو پروژکشن را در کلاس بررسی می‌کنم و پس از اطمینان از درستی آن‌ها، فیلم را برای نمایش آماده می‌کنم. در ابتدای تدریس، پس از فعالیت‌های مقدماتی، ذهن دانش‌آموزان را نسبت به موضوع فیلم تحریک می‌کنم. سپس از آن‌ها می‌خواهم برای چند لحظه چشم‌های خود را ببندند. در ادامه فیلم را به نمایش می‌گذارم. داستان فیلم مستند، گردش علمی جلسه‌ی قبلی دانش‌آموزان کلاس است. دانش‌آموزان در آن گردش علمی، ضمن مشاهده‌ی دقیق محیط اطرافشان، به جمع‌آوری برخی از اشیای محیط مانند انواع سنگ‌ها، برگ‌ها، پوست تنه‌ی درختان، میوه‌های درختان، ساقه‌های نی پرداختند. در ادامه، اهداف و انتظارات تدریس را بیان می‌کنم و اشیای جمع‌آوری شده توسط خودشان را در اختیار آن‌ها قرار می‌دهم. از آن‌ها می‌خواهم ابتدا آن‌ها را لمس کنند و سپس با توجه به ویژگی‌های مواد جمع‌آوری شده و با به کارگیری قوه‌ی تخیل خود با وسیله‌ی نقاشی دلخواه، اثر هنری تازه‌ای به وجود آورد. سپس اثر کامل شده را برای دیگران توضیح دهند و نقطه نظرات خود را نسبت به آثار دیگران بیان کنند.</p>	<p>گام چهارم: به کارگیری رسانه‌ها وظایف طراح در این مرحله: - استفاده از رسانه‌های متنوع و متناسب</p>
<p>در طول تدریس، تلاش می‌کنم از توانایی‌های دانش‌آموزانم به درستی استفاده کنم. بخشی از فعالیت‌های شاگردان به بررسی مواد جمع‌آوری شده و سپس رنگ‌آمیزی آن‌ها معطوف می‌شود. فضاسازی برای نقاشی و یا ساخت کار دستی به عهده‌ی خود دانش‌آموزان است. برپایی نمایشگاه در گوشه‌ای از حیاط مدرسه هم با مشارکت همه‌ی دانش‌آموزان انجام می‌شود.</p>	<p>گام پنجم: مشارکت یادگیرندگان وظایف طراح در این مرحله: - تعیین چگونگی مشارکت و همکاری یادگیرندگان در کلاس - بررسی مهارت‌های مورد نیاز دانش‌آموزان برای مشارکت</p>
<p>هنگام ارزشیابی باید به تمام ابعاد تدریس توجه داشته باشم. از مناسب بودن فیلم مستند آموزشی در ابتدای تدریس و اثرگذاری آن برای داشتن یک شروع مناسب در آغاز تدریس گرفته، تا ایده‌آل بودن فضای آموزشی بیرون از کلاس درس برای ارائه‌ی کارهای خلاقانه‌ی دانش‌آموزان و نمایشگاه کلاسی برای بازدید راحت‌تر دانش‌آموزان از کارهای هنری یکدیگر. اما در ابتدای تدریس، در مرحله‌ی سنجش آغازین، سؤال‌هایی در خصوص ابزارهای مورد استفاده در نقاشی خواهیم پرسید. همچنین، برای سنجش مهارت تمرکز و دست‌ورزی دانش‌آموزان، نقاشی سرعتی را اجرا خواهیم کرد. در حین تدریس نیز برای اطمینان از اثربخشی آموزش و تدریس، از ارزشیابی تکوینی و در انتهای تدریس برای اطمینان از یادگیری دانش‌آموزان، از ارزشیابی پایانی استفاده خواهیم کرد تا از این طریق بتوانم موارد زیر را به درستی بررسی کنم:</p> <ul style="list-style-type: none"> - آیا در ابتدا تحلیل درستی از دانش‌آموزان داشته‌ام؟ - آیا اهداف تدریس را متناسب با ویژگی‌ها و سبک‌های دانش‌آموزانم تعیین کرده‌ام؟ - تا چه میزان به اهداف خود رسیده‌ام؟ - آیا روش‌های نمایشی، بحث و گفت‌وگو و پرسش و پاسخ اثربخش بوده‌اند؟ - آیا رسانه‌ها و مواد آموزشی توانسته‌اند؟ امر تدریس را ملموس‌تر و راحت‌تر کنند؟ - آیا توانسته‌ام گامی برای رشد خلاقیت دانش‌آموزانم بردارم؟ 	<p>گام ششم ارزشیابی و تجدیدنظر وظایف طراح در این مرحله: - بررسی میزان اثربخشی تدریس - سنجش یادگیری دانش‌آموزان - اصلاح تدریس و یادگیری بر اساس اطلاعات به دست آمده</p>

منابع

۱. نوروزی، داریوش و رضوی، سید عباس (۱۳۹۲). مبانی طراحی آموزشی، انتشارات سمت، تهران.
۲. فردانش، هاشم (۱۳۹۲). طراحی آموزشی، مبانی، رویکردها و کاربردها. انتشارات سمت، تهران.
۳. آقازاده، محرم (۱۳۹۰). تکنولوژی آموزشی بر پایه‌ی ساختن‌گرایی. انتشارات آبیژن، تهران.
۴. فقیهی، علیرضا و حیدری، مجتبی (۱۳۹۲). طراحی آموزشی. انتشارات کورش، تهران.